UYUSHMAGAN XOTIN-QIZLARNING IJTIMOIY-KOGNITIV DEPRIVATSIYASI VA KASBIY REORIYENTATSIYA MEXANIZMLARI: KOMPLEKS TAHLIL

Rajabova Moxigul Sotiboldi qizi
Mohigulr624@gmail.com
Xalqaro Nordic Universiteti Psixologiya yo‘nalishi
1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada jamiyatdagi "uyushmagan xotin-qizlar" qatlamining psixologik holati kognitiv, emotsional va faoliyat nazariyalari kesimida tadqiq etilgan. E. G‘oziyevning shaxs faoliyati nazariyasi, J. Andersonning kognitiv arxitekturasi, R. Solsoning idrok modellari hamda "Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories" kitobi bo‘yicha fundamental tadqiqotlar asosida ayollardagi "yakkalanib qolish" oqibatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, uyushmaganlik nafaqat iqtisodiy holat, balki "o‘rganilgan ojizlik", "kognitiv sxemalarning qotib qolishi" va "rollar ziddiyati" bilan kechuvchi chuqur psixologik jarayondir. Maqolada ushbu qatlamni reabilitatsiya qilishning ilmiy asoslangan psixologik modellari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: uyushmagan xotin-qizlar, kognitiv deprivatsiya, bureoriyentatsiya, affiliatsiya, gender stereotiplari, protsedural xotira.

Аннотация

В данной статье исследуется психологическое состояние слоя «неорганизованных женщин в обществе в разрезе когнитивных, эмоциональных теорий и теории деятельности. На основе фундаментальных исследований по теории деятельности личности Э. Газиева, когнитивной архитектуре Дж. Андерсона, моделям восприятия Р. Солсо, а также книги

«Психология женщин: Справочник проблем и теорий» (Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories) проанализированы последствия «изоляции» у женщин. Результаты исследования показывают, что состояние «неорганизованности» является не только экономическим положением, но и глубоким психологическим процессом, сопровождающимся «выученной беспомощностью», «ригидностью когнитивных схем» и «ролевым конфликтом». В статье предложены научно обоснованные психологические модели реабилитации данного слоя населения.

Ключевые слова: неорганизованные женщины, когнитивная депривация, реориентация, аффилиация, гендерные стереотипы, процедурная память.

Abstract

This article investigates the psychological state of the "unorganized women" stratum in society through the lens of cognitive, emotional, and activity theories. Based on fundamental research regarding E. Goziyev's theory of personality activity, J. Anderson's cognitive architecture, R. Solso's perception models, and the book "Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories," the consequences of women's "isolation" are analyzed. The research results indicate that the state of being unorganized is not merely an economic condition, but a profound psychological process accompanied by "learned helplessness," "rigidity of cognitive schemas," and "role conflict." The article proposes scientifically grounded psychological models for the rehabilitation of this stratum.

Keywords: unorganized women, cognitive deprivation, reorientation, affiliation, gender stereotypes, procedural memory.

KIRISH

Zamonaviy O‘zbekiston jamiyatida xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish strategik vazifa hisoblanadi. Biroq, statistik ma’lumotlar va sotsiologik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, "uyushmagan xotin-qizlar" — ya’ni rasmiy mehnat faoliyati

bilan band bo‘lmagan, uzoq vaqt uy bekasi maqomida qolgan ayollarni ijtimoiy hayotga qaytarishda qator psixologik to‘siqlar mavjud. Gender psixologiyasi bo‘yicha tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, ayollar ruhiyati erkaklarnikiga qaraganda ijtimoiy aloqalarga ko‘proq muhtojdir. Agar ayol uzoq vaqt davomida faqat oilaviy-maishiy doira bilan cheklanib qolsa, unda "ijtimoiy deprivatsiya" (ijtimoiy ehtiyojlarning qondirilmasligi) holati yuzaga keladi. Bu esa E. G‘oziyev ta’kidlaganidek, shaxsning faoliyatga bo‘lgan layoqatining pasayishiga va "Men-konsepsiyasi"ning buzilishiga olib keladi.[1] Ushbu maqolaning maqsadi — uyushmagan xotin-qizlarda kuzatiladigan passivlik, xavotir va o‘ziga ishonchsizlik holatlarini kognitiv va shaxs psixologiyasi qonuniyatlari asosida tushuntirish hamda ularni bartaraf etishning "Psixologik Reoriyentatsiya" modelini ishlab chiqishdir.

METODLAR

Tadqiqotda nazariy-metodologik sintez usuli qo‘llanildi. Muammo uchta asosiy yo‘nalish bo‘yicha tahlil qilindi:

1. Faoliyat yondashuvi: E. G‘oziyev va F. Gaziyevaning asarlariga tayangan holda, faoliyatsizlikning shaxs motivatsiyasiga ta’siri o‘rganildi.
2. Kognitiv tahlil: J. Andersonning kognitiv nazariyasi va R. Sternbergning intellektual jarayonlar modellari orqali ishsiz ayollarda malaka yo‘qotish mexanizmlari tahlil qilindi.
3. Gender tahlil "Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories" kitobi asosida ayollarga xos emotsional barqarorsizlik, xavotirlilik va "muvaffaqiyatdan qo‘rqish" fenomenlari o‘rganildi.

NATIJALAR

O‘tkazilgan kompleks tahlil natijasida uyushmagan xotin-qizlar psixologiyasida quyidagi buzuvchi o‘zgarishlar aniqlandi:

[1] G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya (Psixologiya mutaxassisligi uchun darslik). – T.: O‘zMU, 2010

1. Kognitiv sohadagi o‘zgarishlar: "Malaka so‘nishi" va funksional qotib qolish. Jon Andersonning kognitiv psixologiya bo‘yicha tadqiqotlariga ko‘ra, inson bilimlari deklarativ (nima ekanligini bilish) va protsedural (qanday qilishni bilish) turlarga bo‘linadi.[2] Tahlil: Uyushmagan ayollarda deklarativ bilimlar (masalan, diplomdagi mutaxassislik nazariyasi) saqlanib qolsa-da, protsedural bilimlar (amaliy ko‘nikmalar, tezkor qaror qabul qilish) faoliyatsizlik tufayli "so‘nish" jarayoniga uchraydi.

R. Sternberg effekti: R. Sternbergning tadqiqotlariga ko‘ra, uzoq vaqt bir xil uy ishlari bilan shug‘ullanish "funksional qotib qolish" ni keltirib chiqaradi. Ayol o‘z muammolarini (daromad yo‘qligi, o‘zini namoyon eta olmaslik) faqat eski, samarasiz usullar (eriga bog‘liqlik, taqdirga tan berish) bilan hal qilishga urinadi va yangi imkoniyatlarni (masalan, kasanachilik) kognitiv jihatdan idrok eta olmaydi.[3]

2. Emotsional-irodaviy soha: Rolli ziddiyat va xavotir. "Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories" kitobida ayollar psixikasida hissiyotlarning tez o‘zgaruvchanligi yuqori bo‘ladi deyiladi. Uyushmagan ayollarda quyidagi ikki holat kuzatiladi:

Rollar ziddiyati: Jamiyat ayoldan bir vaqtning o‘zida "yaxshi ona" va "faol jamiyat a’zosi" bo‘lishni talab qiladi. Ishlamaydigan ayol o‘zini ijtimoiy jihatdan "to‘liqsiz" his qiladi, bu esa yashirin nevroz va surunkali xavotirni keltirib chiqaradi.

Muvaffaqiyatdan qo‘rqish: Ayrim ayollarda "agar men ishlasam va muvaffaqiyat qozonsam, oilamga zarar yetadi yoki erim bilan munosabatim buziladi" degan irratsional qo‘rquv shakllanadi. Bu esa ongsiz ravishda ish qidirish jarayonida o‘zini o‘zi to‘xtatishiga olib keladi.

3. Idrok va "Men-konsepsiyasi". R. Solso "Kognitiv psixologiya" asarida inson tashqi olamni prototiplar (ya'ni andozalar) orqali qabul qilishini yozadi. Uyushmagan ayolning ijtimoiy muloqot doirasi toraygani sari, uning ongida

[2]Anderson, J. R. Cognitive Psychology and Its Implications. 9th Edition. – Worth Publishers, 2020

[3]Sternberg, R. J., Sternberg, K. Cognitive Psychology. 6th Edition. – Wadsworth, Cengage Learning, 2012

"muvaffaqiyatli ayol" prototipi buziladi. Natija: O‘z-o‘zini baholashning pasayishi. E. G‘oziyev ta’kidlaganidek, shaxs o‘zini jamiyat uchun keraksiz deb hisoblay boshlasa, uning motivatsion sferasida "qochish motivi" (muvaffaqiyatsizlikdan qochish) ustuvor bo‘lib qoladi.[4]

MUHOKAMA

Yuqoridagi muammolarni hal etish uchun "Kognitiv-Xulqiy Reoriyentatsiya" dasturini joriy etish taklif qilinadi. Bu dastur quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga olishi kerak:

1-bosqich: Motivatsion uyg‘onish. Uyushmagan ayolni ishga joylashdan avval, uning qadriyatlar tizimini o‘zgartirish kerak. E. G‘oziyevning reoriyentatsiya (qayta yo‘naltirish) nazariyasiga ko‘ra, shaxsga yangi ijtimoiy rollarning (masalan, "tadbirkor ona") afzalliklari ko‘rsatib berilishi lozim. Gender aspekti: "Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories" kitobida keltirilishicha: ayollarning boshqalar bilan hissiy yaqinlikka bo‘lgan ehtiyojidan foydalanish kerak. Ya’ni, ishlash – bu nafaqat pul topish, balki jamoa, dugonalar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlov ekanligini singdirish lozim.[5]

2-bosqich: Protsedural bilimlarni tiklash. J. Andersonning kognitiv nazariyasi shuni ko‘rsatadiki, deklarativ bilimni protsedural bilimga aylantirish uchun takrorlash va amaliyot zarur. Amaliyot: O‘quv kurslari "ma’ruza" shaklida emas, balki modulli mashg‘ulotlar (kichik ko‘nikmalarni qayta-qayta bajarish) shaklida bo‘lishi shart.[6] Masalan, kompyuterda ishlashni o‘rgatishda nazariyadan ko‘ra, aniq bir hujjatni 10 marta tayyorlatish samaraliroqdir. Bu "malaka so‘nishi"ni tezroq bartaraf etadi.

3-bosqich: Kognitiv sxemalarni kengaytirish. R. Solsoning sxemalar nazariyasiga ko‘ra, inson yangi tajriba orttirganda uning dunyoqarashi o‘zgaradi. Uyushmagan xotin-qizlar uchun "Muvaffaqiyatli ayollar klubi" kabi mentorlik dasturlarini

[4]G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya (Psixologiya mutaxassisligi uchun darslik). – T.: O‘zMU, 2010
[5]"Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories". Florence L. Denmark and Michele A. Paludi, second Edition, London-2008
[6] Anderson, J. R. Cognitive Psychology and Its Implications. 9th Edition. – Worth Publishers, 2020

tashkil etish zarur. Bu yerda ular real "prototip"larni (ishlaydigan va baxtli ayollarni) ko‘rib, o‘zlaridagi "ishlash = oilani yo‘qotish" degan noto‘g‘ri kognitiv sxemani sindiradilar.

XULOSA

Uyushmagan xotin-qizlar muammosi iqtisodiy omillardan ko‘ra ko‘proq chuqur psixologik ildizlarga ega. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, uzoq muddatli ijtimoiy izolatsiya ayollarda kognitiv turg‘unlik , emotsional xavotir va rollar ziddiyati hamda motivatsion pasayishni keltirib chiqaradi.

Davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan olib boriladigan ishlar faqat bandlikni ta’minlashga emas, balki shaxsni psixologik reabilitatsiya qilishga qaratilishi lozim. Buning uchun kognitiv treninglar, gender xususiyatlarini hisobga olgan motivatsion suhbatlar va amaliy ko‘nikmalarni tiklashga qaratilgan protsedural mashg‘ulotlar tizimini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Faqat shunday kompleks yondashuvgina ayollarning jamiyatdagi to‘laqonli ishtirokini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G‘oziyev E., Gaziyeva F. Umumiy psixologiya. – Toshkent: "Noshir", 2023
2. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya (Psixologiya mutaxassisligi uchun darslik). – T.: O‘zMU, 2010
3. Anderson, J. R. Cognitive Psychology and Its Implications. 9th Edition. – Worth Publishers, 2020
4. Sternberg, R. J., Sternberg, K. Cognitive Psychology. 6th Edition. – Wadsworth, Cengage Learning, 2012
5. "Psychology of Women: A Handbook of Issues and Theories". Florence L. Denmark and Michele A. Paludi, second Edition, London-2008